

Н У Ш

Педагогічна технологія «Росток»

Мовно-літературна освітня галузь

На допомогу вчителям 3-их класів

Зміст

- I. Програма
- II. Методичні рекомендації
- III. Календарне планування
- IV. Перевірка та оцінювання мовних знань і вмінь

I. Програма

Із пояснювальної записки освітньої програми початкової школи за педагогічною технологією «Росток»

Освітня програма початкової школи

за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Савченко О. Я.
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТНЯ ГАЛУЗЬ
«УКРАЇНСЬКА МОВА»

3-4 класи

Пояснювальна записка

Освітня програма мовно-літературної галузі «Українська мова» для 3-4 класів педагогічної технології «Росток» створена на основі Державного стандарту початкової освіти(2011 р.),¹ типових освітніх програм (наказ МОН України від 20.04.2018 № 407) та відповідають пріоритетам нового Державного стандарту й передбачають: реалізацію ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

---

*В освітній програмі мовно-літературної галузі «Українська мова» для 3-4 класів педагогічної технології «Росток» дотримано основних методологічних позицій, визначених у Типовій освітній програмі початкової школи, розробленій під керівництвом О. Я. Савченко. Але пропонується програма побудована й на інших методологічних засадах. Найважливіші особливості методологічної бази й змісту цієї програми позначені умовним знаком – □.

Мета – формування мотивації вивчення української мови; розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

– формування в здобувачів освіти мотивації вивчення української мови як мови державної та рідної мови українців□;

– виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до української мови, формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення;

– розвиток зв'язного мовлення, уяви, пізнавальних здібностей, логічного, критичного та образного мислення школярів із застосуванням методів ейдетики, лінгвістичних казок та створення відповідних малюнків до них□;

– формування повноцінної навички письма, уміння брати участь у діалозі, створювати короткі усні й письмові монологічні висловлення;

– показати мову у вигляді стрункої системи лінгвістичних явищ і понять: звук, словотворення, слово, речення, текст□;

– сприяти цілісному, осмисленому й глибокому розумінню теоретичного матеріалу на основі блочного методу навчання□;

– дослідження мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;

– залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях.

Реалізація зазначених мети і завдань здійснюється за такими **змістовими лініями**: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Змістова лінія **«Взаємодіємо усно»** спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей.

Змістова лінія **«Взаємодіємо письмово»** передбачає формування в молодших школярів повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Змістова лінія **«Досліджуємо медіа»** спрямована на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти.

Змістова лінія **«Досліджуємо мовні явища»** передбачає дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя.

3 клас

Очікувані результати навчання здобувачів освіти	Зміст навчання
Змістова лінія «Взаємодіємо усно»	
<p>□ має уявлення про роль мови як засобу спілкування та пізнання;</p> <p><i>знає і розрізняє</i> види мовлення;</p> <p><i>розповідає</i> місце української мови серед інших мов; <i>правильно трактує</i> значення державної мови;</p> <p>□ має уявлення про культуру мовлення; <i>дотримується</i> вимог до усного і писемного мовлення;</p> <p><i>уважно слухає</i> репліки співрозмовника, <i>уточнює</i> почуте в діалозі з огляду на ситуацію спілкування; <i>сприймає уважно</i> монологічне висловлення з конкретною метою;</p> <p><i>розуміє й адекватно виконує</i> навчальні дії відповідно до прослуханої інструкції, настанови вчителя; <i>передає</i> зміст почутого (послідовність подій у розповіді, перелік ознак в описі, наведені аргументи в міркуванні); <i>добирає</i> заголовки до частин прослуханого тексту;</p> <p><i>визначає</i> тему і мету усного повідомлення; <i>вибирає</i> інформацію з почутого з певною метою, <i>використовує</i> її для створення власних висловлень;</p> <p><i>визначає</i> позицію мовця, погоджується з нею або <i>заперечує</i>;</p> <p><i>висловлює</i> власні думки з приводу почутого, <i>аргументує</i> їх, спираючись на власний досвід; <i>вступає і підтримує</i> діалог на теми, пов'язані з важливими життєвими ситуаціями; <i>аргументує</i> свої думки під час розмови; <i>виявляє</i> доброзичливе ставлення до думок інших; <i>дотримується</i> етичних норм спілкування, правил етикету;</p> <p><i>вживає</i> у процесі спілкування правильні форми звертань, слів, що виражають прохання, пропозицію, побажання, вибачення;</p> <p><i>формулює</i> розгорнуту відповідь на поставлене запитання;</p> <p><i>доводить</i> аргументовано свою думку;</p>	<p>□ Розширення та поглиблення відомостей про роль мови як засобу спілкування та пізнання. Усне і писемне мовлення та їх походження.</p> <p>Місце української мови серед інших мов. Державна мова України.</p> <p>□ Культура мовлення. Особливості усного та писемного мовлення та вимог до них.</p> <p>Сприймання усної інформації. Робота над розумінням діалогічного й монологічного мовлення.</p> <p>Сприймання і розуміння навчальних інструкцій, настанов.</p> <p>Аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого. Відтворення змісту прослуханого своїми словами. Визначення теми і мети почутої інформації. Вибір необхідної інформації з почутого.</p> <p>Оцінювання усної інформації. Вираження власної думки щодо змісту прослуханого.</p> <p>Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування.</p>

<p><i>будує усне зв'язне висловлення (розповідь, опис, міркування) за малюнком, ситуацією з опорою на допоміжні матеріали (частиною тексту, планом, опорними словами, словосполученнями); бере участь у створенні есе під керівництвом учителя; використовує виражальні засоби мови; висловлює власну думку про предмети, явища, події</i></p>	<p>Створення усних монологічних висловлень (розповідь, опис, міркування, есе) самостійно та з опорою на дидактичні матеріали (даним початком, основною частиною або кінцівкою, складеним планом). Використання виражальних засобів мови.</p>
<p>Змістова лінія «Взаємодіємо письмово»</p>	
<p>☐ <i>дотримується</i> вимог до писемного мовлення; <i>дотримується</i> пропорційної висоти, ширини, нахилу великих і малих букв та пунктуаційних знаків (! ?) у зошиті в одну лінійку;</p> <p>☐ <i>пише</i> розбірливо;</p> <p>☐ <i>оформлює</i> охайно письмову роботу в зошиті в одну лінію;</p> <p>☐ <i>дотримується</i> абзаців, полів зошита; <i>записує</i> слова в колонку;</p> <p><i>нарощує</i> швидкість письма, безвідривно поєднуючи елементи букв та букви між собою; <i>прискорює</i> письмо в міру своїх психофізіологічних можливостей, не спотворюючи форми букв та їх поєднань;</p> <p><i>складає</i> тексти з метою письмового спілкування з батьками, вчителем, однокласниками, друзями (sms-повідомлення, привітання, запрошення та ін.) з використанням формул звертання, подяки тощо; <i>обирає</i> для оформлення повідомлення відповідний шрифт, розмір і колір букв тощо;</p> <p><i>створює</i> письмове висловлення (розповідь, опис) на добре відому й цікаву тему, на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя;</p> <p><i>висловлює</i> своє ставлення до того, про що пише; <i>складає</i> і <i>записує</i> художні і науково-популярні описи за поданим зразком, використовуючи інформацію з різних джерел;</p> <p><i>будує</i> текст-міркування за зразком та поданим початком;</p> <p><i>письмово переказує</i> текст розповідного змісту; <i>використовує</i> у власних текстах виражальні засоби мови;</p>	<p>Розвиток навички письма. Дотримання графічних, гігієнічних і технічних правил письма. Формування навички письма в графічній сітці в одну лінію.</p> <p>☐ Дотримання культури оформлення письмових робіт.</p> <p>Розвиток швидкості письма: безвідривне поєднання елементів букв <i>и, л, п; н, р, ф</i> та 3-4 букви між собою типу <i>дим, мили, ориз, трив</i> без викривлень графем.</p> <p>Створення коротких письмових повідомлень (sms-повідомлення, привітання, запрошення та ін.).</p> <p>Побудова зв'язних текстів (розповідь, опис, міркування). Письмове переказування тексту розповідного змісту. Висловлення власного ставлення до змісту написаного. Використання виражальних засобів мови.</p>

<p><i>оформлює</i> власне висловлення так, щоб воно було грамотним і зрозумілим; <i>знаходить</i> і акуратно <i>виправляє</i> у власному тексті помилки (графічні, орфографічні, граматичні і стилістичні), орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; <i>обговорює</i> письмові роботи (власні й однокласників) у парі, невеликій групі, <i>визначає</i> позитивні характеристики</p>	<p>Перевірка та редагування текстів. Обговорення письмових робіт</p>
Змістова лінія «Досліджуємо медіа»	
<p><i>сприймає</i> доступні медіатексти; <i>визначає</i> мету простих медіаповідомлень; <i>інтерпретує</i> медіаповідомлення на основі власного досвіду; <i>виділяє</i> цікаву для себе інформацію; <i>намагається виявити</i> приховану інформацію в медіапродуктах; <i>пояснює</i> свою реакцію на медіаповідомлення (як буде реагувати у відповідь); <i>створює</i> прості медіапродукти (листівка, sms-повідомлення, фотоколаж, комікс, книжечка тощо); <i>пояснює</i>, кому і для чого призначені створені ним медіапродукти.</p>	<p>Сприймання простих медіатекстів, виявлення в них очевидних ідей та прихованої інформації. Висловлення власного ставлення до медіаповідомлень. Створення простих медіапродуктів.</p>
Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища»	
<p>☐ <i>правильно називає</i> звуки і букви; <i>правильно вимовляє</i> слова з апострофом, звуками [г], [дж], [дз], [дз'], дзвінкими приголосними звуками в кінці слова і складу перед глухим, ненаголошеними голосними [є], [и], подовженими приголосними звуками; <i>правильно наголошує</i> загальноживані слова; <i>відтворює</i> напам'ять український алфавіт; <i>розташовує</i> 7-9 слів за алфавітом, орієнтуючись на першу і другу літери; <i>користується</i> алфавітом під час роботи з навчальними словниками; <i>ділить</i> слова на склади, <i>ставить</i> наголос; ☐ <i>розпізнає</i> слова з орфограмами і перевіряє їх; ☐ <i>уміє правильно</i> тлумачити слова у тексті, добирати найкращі відповідники; <i>уміє</i> правильно <i>використовувати</i> слова та речення для найтоншого вираження думок; <i>пояснює</i> пряме і переносне значення слів; <i>добирає</i> до поданого слова 1-2 найуживаніші синоніми, антонім; <i>користується</i> навчальними словниками синонімів, антонімів;</p>	<p>☐ Закріплення знань про мовні звуки. Дослідження фонетичних закономірностей української мови. Дотримання орфоепічних вимог у власному мовленні. Застосування алфавіту. Користування навчальними словниками.</p> <p>☐ Правильно записує слова на вивчені орфограми. Спостереження за лексичним значенням слова. ☐ Використання слів для найточнішого вираження думок. Вживання у власному мовленні слів різних лексичних груп (слова в прямому і переносному</p>

розпізнає найуживаніші багатозначні слова і *пояснює* їх різні значення;
знаходить і *пояснює* роль синонімів, антонімів, багатозначних слів у тексті;
доречно використовує у власних висловленнях слова в прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова;
□ *володіє* навичками утворювати нові слова, виділяти спільну частину утворених слів;
визначає і *пояснює* роль закінчення, кореня, префікса, суфікса в слові;
розрізняє спільнокореневі слова і форми того самого слова (з допомогою вчителя);

правильно записує слова з ненаголошеними голосними [е], [и] в корені, які перевіряються наголосом;
користується орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом;
правильно записує слова з префіксами *роз-*, *без-*, *з-* (*с-*);
□ *розрізняє* префікси та прийменники.
утворює слова із суфіксами або префіксами;
□ *спостерігає* за найуживанішими суфіксами та префіксами в словах.

□ *розрізняє частини мови та визначає їх роль в реченнях*;
розпізнає в тексті і *самостійно добирає* іменники, *ставить* до них питання;
розпізнає іменники, які називають опредмечені дії, ознаки;
розрізняє іменники – назви істот і неістот, *правильно ставить* до них питання;
розрізняє власні і загальні іменники;
записує власні іменники з великої букви;
визначає рід іменників;
змінює іменники за числами;

розпізнає прикметники в тексті;
пояснює роль прикметників у мовленні;
будує словосполучення прикметників з іменниками, *встановлює* між ними граматичний зв'язок за допомогою питань;
змінює прикметники за родами і числами у сполученні з іменниками;
розпізнає граматичну форму прикметника за родовим

значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова).

□ *Спостереження за утворенням нових слів.*
□ *Виділення спільної частини утворених слів.*
Дослідження будови слова.
Розрізнення форм слова і споріднених слів.

Дослідження орфограм, пов'язаних з будовою слова.

□ *Розрізнення префіксів та прийменників.*
□ *Спостереження за найуживанішими суфіксами та префіксами у словах.*

□ *Визначення частин мови в реченнях.*
Спостереження за номінативною функцією іменників у мовленні.
Розрізнення назв істот і неістот, власних і загальних іменників.
Визначення роду іменників.
Змінювання іменників за числами.
Вживання іменників у власних висловленнях.

Дослідження ролі прикметників у мовленні.
Встановлення зв'язку прикметників з іменниками.
Змінювання прикметників за родами і числами.
Використання прикметників у власному мовленні.

закінченням, поставленим питанням, за іменником, з яким він зв'язаний;

розпізнає серед слів числівники, які відповідають на питання *скільки?*;

правильно вимовляє, наголошує і записує числівники 5, 9, 11-20, 30, 50, 60, 70, 80;

правильно читає числові вирази;

розпізнає дієслова в тексті, ставить до них питання;

розрізняє часові форми дієслів;

змінює дієслова за часами;

правильно записує не з дієсловами;

добирає іменники, прикметники, дієслова-синоніми, антоніми, з прямим і переносним значеннями і *доречно вживає* їх у власних висловленнях;

□ *розпізнає* в тексті речення;

правильно інтонує речення, різні за метою висловлювання та вираженням почуттів;

правильно будує і записує розповідні, питальні, спонукальні, окличні і неокличні речення;

правильно інтонує і записує речення зі звертанням;

використовує форми кличного відмінка під час звертань;

визначає в реченні головні (підмет і присудок) та другорядні (без поділу на види) члени речення;

виділяє словосполучення в групі підмета і групі присудка;

встановлює зв'язок між головним і залежним словом у словосполученні;

встановлює граматичні зв'язки між словами в простому реченні за допомогою питань;

будує різні види простих речень;

□ *розпізнає* види текстів;

визначає в тексті зачин, основну частину і кінцівку;

розпізнає текст-розповідь, опис, міркування, есе;

розрізняє за характерними ознаками художні, науково-популярні та ділові тексти;

визначає тему і мету тексту;

добирає заголовки відповідно до теми тексту;

складає плану тексту;

дотримується абзаців у оформленні текстів на письмі;

використовує для зв'язку речень у тексті займенники, прислівники, близькі за значенням слова

Засвоєння правильної вимови і правопису найуживаніших числівників.

Дослідження ролі дієслів у мовленні.

Змінювання дієслів за часами.

Правопис *не* з дієсловами.

Вживання дієслів у власному мовленні.

Дослідження речень, різних за метою висловлювання, інтонацією, зі звертаннями.

Визначення в реченні головних і другорядних членів.

Встановлення зв'язків між словами в словосполученні і реченні.

Побудова різних видів речень.

□ Дослідження текстів.

Дослідження будови тексту.

Розрізнення різних типів (розповідь, опис, міркування, есе) і стилів текстів (художні, науково-популярні, ділові).

Визначення теми і мети тексту.

Складання плану тексту

II. Методичні рекомендації для роботи з підручником «Українська мова»

(автори Кальчук М.І., Карась Н.І.)

Вступ

Метою оновлення підручників з української мови за педагогічною технологією Росток для 3 класу стала необхідність перегляду їх щодо відповідності Державному стандарту початкової загальної освіти та Освітньої програми початкової школи, педагогічна технологія «Росток», яка створена на основі Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О.Я.Савченко (3-4 класи).

Згідно Державного стандарту початкової освіти, оновлені підручники забезпечують умови для виконання мети початкової освіти: *«Гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості»* та принципів, які забезпечують відповідність віковим особливостям 8-10 річної дитини, збільшення часу на її творчість, широке використання дослідницької й проектної діяльності та навчання з використанням лінгвістичних казок, казкових історій, які б забезпечували радість пізнання нею навчального матеріалу.

Освітній процес, який забезпечували підручники 1- 2 класів цілком відповідали меті початкової школи та цінностям дитинства. Тому завдання в третьому класі **забезпечити наступність вивчення української мови** після першого циклу навчання, а значить - привести в систему зміст та форми роботи в якісно нових підручниках. З цією метою удосконалено усі види навчальної діяльності: групова робота, дослідження, спостереження тощо. Разом з тим продовжена робота із «Щоденниками вражень», запис слів, які привернули увагу, вправами, які забезпечують умови для власного вибору.

Матеріал розроблено на основі тематичного планування. До кожної теми підібрану велику кількість вправ, щоб учні мали можливість цілісно побачити певну мовну тему та опрацювати їх в системі. Така насиченість вправ дає можливість вчителю, у зв'язку із виділенням різної кількості годин на вивчення української мови школами відповідно робочого плану навчального закладу, самостійно визначати кількість годин на вивчення певної теми при складанні календарного планування. Ми ж подаємо як можливий варіант календарного планування української мови для I семестру із розрахунку 4 години на тиждень.

На що потрібно звернути увагу вчителям, розпочинаючи роботу за новими підручником для 3 класу?

Особливістю вивчення української мови за педагогічною технологією Росток для II циклу є:

- врахування ступеня вивчення мови в 2 класі та продовження вивчення мовних понять за діяльнісним методом з використанням образного запам'ятовування теоретичного матеріалу (методів ейдетики);
- врахування потреби сучасного молодшого школяра у глибшому розумінні необхідності сучасній Людині мовленнєвих знань та умінь;
- виділення більше часу, для практичної організації мовленнєвої діяльності та її удосконалення, за рахунок дедуктивного методу навчання, блочного вивчення тем;

- побудова вивчення програмового матеріалу від слова, як одиниці мови, до побудови зв'язного висловлювання.

Особливістю даного підручника є:

зміна формату умовних позначок, де головними дійовими особами вже являються учні, вчитель, а не казкові герої;

поступове зменшення навчання через гру, казку, а значить відведення місця для театралізації в меншій кількості;

початок вивчення тем у 3 класі ще продовжується через лінгвістичні казки, але вже надається можливість на основі поданих казок створювати власні, пропонується створювати вже фантастичні історії, схеми, мовні карти як самостійно, так і в команді;

внесення коректив в існуючі авторські лінгвістичні казки та створення нових;

у II частині підручника здійснюється перехід на робочі зошити в широку лінію, тому відповідно й підручники матимуть широкі лінії.

Підручник для 3 класу є продовженням вивчення програмового матеріалу з української мови 2 класу за авторською програмою. Він відповідає Державному стандарту початкової загальної освіти й покликаний забезпечити безперервність, послідовність і системність у вивченні мови. Нові мовні знання включаються в систему набутих знань з української мови і таким чином вони забезпечують безперервне навчання молодшого школяра. У нових підручниках учні продовжують досліджувати за мовними явищами (звуками, словами, реченнями, текстами), висловлюючи свої думки та надається вибір для виконання проєктної роботи. **учням не просто сприймати нову для них інформацію, а брати участь у процесі її відкриття.** Це забезпечує розвивальний, партнерський підхід до навчального процесу. **Тому створення проблемної ситуації, індивідуального утруднення під час виконання вправ, особливо на початку вивчення нової теми, сприяє включенню учнів у активну навчальну діяльність.**

У 3-му класі лінгвістичні казки служать не для створення хорошого настрою, привернення уваги, а як метод залучення учнів до практичного відкриття нового, розв'язання проблемної ситуації. З героями казок учням легше вийти із проблемної ситуації. Разом з тим ці робочі казки, враховуючи вікові особливості третьокласників, надають можливість учням вносити свої думки, ідеї в зміст казки; придумувати власні казки за теоретичним матеріалом 3 класу; доповнювати зміст казок відповідно цього теоретичного матеріалу; складати казки за аналогією до казок своїх ровесників тощо.

Діяльнісний метод, яким саме учні засвоюють програмовий матеріал, створює позитивні умови в навчальному процесі оволодіння мовним багатством рідної мови. Так учні, ознайомлюючись з теоретичним матеріалом, не є пасивними слухачами, виконавцями вправ з підручника, а є активними творцями, відкривачами таємниць мови. Спеціально підібрані вправи створюють проблемні ситуації, а учням залишається лише самостійно розв'язувати цю проблему, шукати вихід із проблемної ситуації. Разом з тим, ми виконуємо ще одне освітнє завдання: **навчаємо школярів учитись.**

Матеріал підручника поділений на окремі уроки. Однак цей поділ певною мірою умовний. Завдання до уроку вчитель добирає в залежності від конкретних умов роботи. Необхідним є лише опрацювання з усіма дітьми 3 – 4 ключових вправ, пов'язаних із вивченням нової теми. Решту вправ

вчитель обирає за власним розсудом, враховуючи рівень підготовки учнів конкретного класу. Так, наприклад, наявність додаткових завдань, виділені позначкою «Дитина з шапочкою на голові», пропонуються для додаткової інформації. А тому вчитель самостійно вирішує, як їх виконувати: усім учням класу чи окремим. Багато вправ у підручнику подаються з метою більш глибокого вироблення практичних навичок. **Ось чому виконання всіх завдань з підручника не є обов'язковими для кожної дитини.**

Вправи виконуються як у підручнику, так і в робочому зошиті з похилою лінією (I частина) та з широкою лінією (II частина). Поступовий перехід до письма учнів у графічній сітці зошита в одну лінію вчитель вирішує сам, у залежності від вироблених каліграфічних умінь конкретного класу. Дозвіл писати в таких зошитах повинен підкреслювати учнівську старанність та ознаку самостійного виконання гігієнічних та технічних правил письма. В 3 класі учні більше писатимуть у робочих зошитах. У підручнику пропонується виконання таких вправ з умовним позначенням «Зошит з ручкою», але вчитель сам може приймати рішення щодо способу виконання вправи.

В 3 класі більш ширше вивчається мова як суспільне явище. Саме тому темі «Мова і мовлення» приділяється велика увага. Для вироблення мотивації вивчення мови учням пропонується різноманітне коло завдань для осмислення значення мови у мовленнєвій діяльності людини. Учні більше дізнаються про історію виникнення і розвитку мови людиною. У третьому класі вводяться перші поняття про походження мови та мовознавчі терміни, які в 2 класі подавалися пропедевтично. Підручник покликаний навчати дітей «бачити» багатство мови, її милозвучність, цінувати й любити свою рідну мову (у разі відмінності – державну).

Темою «Слово – основна одиниця мови» розкривається основа побудови нашого мовлення та дається учням можливість зрозуміти, що без знань про слово, не можна оволодіти правильним і красивим, мовленням. Для вивчення цієї теми виділяється різноманітніше коло завдань для осмислення значення слова, надається більше можливості відчувати красу рідного слова та різноманітність його, проводиться велика робота зі словниками: тлумачним, синонімів, антонімів, орфографічним, етимологічним. Робота над значенням і вживанням слова є провідною у словниковій, бо вона виробляє у школярів уміння правильно застосовувати слова в мовленні, виховує мовне чуття, смак до художнього слова. Новою і цікавою для третьокласників буде вивчення теми «Будова слова».

Значно більше уваги приділено в 3 класі написанню різних творів: творів-розповідей, творів-описів, творів-міркувань та ознайомлюються з новим видом твору - есе. Перед написанням творів ведеться багатогранна підготовча робота від складання речень з відповідним словом, до творів з деформованим текстом, творів за опорною групою лексики, твором за початком чи кінцівкою, твором за планом, твором за аналогією тощо. Всі ці види роботи забезпечуватимуть розвиток усного й писемного мовлення.

Отже, **мета** даного підручника – забезпечити наступність та системність у вивченні мови; врахувати інтереси, нахили, реальні потреби молодшого школяра.

Завдання:

- дати ширші знання про роль мови в житті Людини;
- виробляти досконаліші уміння свідомо складати й записувати тексти;
- збагачувати знання про роль слів і речень у побудові текстів;
- формувати уміння правильно використовувати частини слів для збагачення словникового запасу;
- розширювати знання про мовні поняття і про різноманітність правил грамотного мовлення.

Актуальність полягає у:

- забезпеченні мотивації вивчення рідної мови через виконання завдань особистісно-значимого змісту;
- застосуванні *діяльнісного* методу навчання, де застосовуються *пошукові, проблемні* методи навчання;
- врахуванні інтересів третьокласників у вивченні української мови через застосування казкових образів, схем у процесі запам'ятовування;

- використанні методів *ейдетики* для запам'ятовування теоретичного матеріалу.

Новизна:

- розподіл програмового матеріалу за логічними блоками;
- зміна порядку вивчення мовних тем у засвоєнні програмового матеріалу;
- виведення зекономленого часу у вивченні теоретичного матеріалу для вироблення досконалих умінь у практичній мовленнєвій діяльності.

Навчальні теми вивчаються в такому порядку:

Мова і мовлення. Повторення вивченого в 2 класі (I частина).

Слово – основна одиниця мови. Словотворення. Будова слова (II частина).

Частини мови: іменник, прикметник, дієслово, числівник (III частина).

Речення. Текст (IV частина).

Ч А С Т И Н А I

Тема. Мова і мовлення

Вивчення теми «Мова і мовлення» має особливе значення. Вона є мотивацією вивчення насамперед самого предмета «Українська мова». Завдання цієї теми – розширити знання учнів про значення мови в житті людини, про рідну мову українців і державну мову України та розширювати поняття культури мовлення. На основі отриманих знань про мову і мовлення у другому класі, третьокласники розширюватимуть та поглиблюватимуть знання про роль мови як засобу спілкування й пізнання, про особливості та культуру усного і писемного мовлення та вимоги до них. Учні повинні усвідомити, що вони вивчають не просто мову, а свою рідну українську мову, мову свого народу. Саме тому вивчення цієї теми наповнене віршами, висловами, прислів'ями, текстами тощо.

Ця тема має велике значення й у виробленні мотивації вивчення мови, зацікавленні володіти мовними поняттями. Вона закладає фундамент у мотивації подальшого оволодіння мовними вміннями та навичками.

Не можна залишити без уваги такий аспект вивчення рідної мови як правильне володіння нею, тобто вивчення правил спілкування між людьми та оволодіння навичками культури мовлення. Учні на таких уроках мають практично побачити, відчути та використовувати культурне мовлення, відчувати різницю між культурним мовленням і некультурним. З цією метою вже в I частині підручника (вправа 17) учні знайомляться з уривком із вірша Надії Красоткіної «Слова-суржики», в якому дізнаються про шкідливість таких слів у мові. Саме з цієї вправи вводиться завдання для удосконалення усного мовлення під рубрикою «Говори правильно»: **Вчися правильно говорити українською мовою!** На даному етапі варто познайомити третьокласників із поняття мовного закону, який прийнятий Верховною Радою України.

Для вироблення правильного усного мовлення підібрано слова, словосполучення, в яких сучасні учні найбільше допускають помилок та які пов'язані з темою уроку. Бажано такі слова помістити у спеціально відведене місце, щоб учні мали нагоду зорозово «фотографувати» для кращого запам'ятовування та практично правильно використовувати у мовленнєвих ситуаціях. Проводячи такі етапи уроків, вчитель може використовувати матеріали з Інтернет-ресурсу (при наявності техніки) або використовувати слова за власним вибором.

Вивчення і читання віршів, висловів, прислів'їв; читання оповідань; інсценізація певних життєвих ситуацій лише сприятиме виробленню бажання говорити правильно і красиво. Цікавою може бути інсценізація вистав, в яких висвітлюється значення мовних знань у житті людини (наприклад, інсценізація вистави «Царство помилок»).

У підручниках пропонується групова проєктна робота за вибором. Такі завдання позначено малюнком «Дитина з телефоном», так як учні можуть скористатися сучасними електронними пристроями, а у разі їх відсутності – виконувати роботу власноруч: листівка, плакат, лепбук тощо.

Школярі вже мають такий досвід роботи в 2-му класі. Познайомившись із темою і завданнями проектної роботи, з учнями обговорюється термін виконання запропонованої роботи та дата й місце її презентації. Вчитель повинен цікавитися станом виконання роботи й, у разі потреби, активно допомагати у її виконанні або сформувати певні групи учнів.

Виконуючи завдання з теми «Мова і мовлення», можна паралельно готувати учнів до підсумкового нетрадиційного уроку. Наприклад, урок-свято: «Українська мова – скарб українського народу» або «Ми українці, мова наша - українська» тощо. Додатковою мотивацією вивчення даної теми стане підготовка та виступи учнів перед іншими класами.

Тема. Повторення вивченого в 2 класі

Каліграфічні уміння третьокласників ще потребують удосконалення, закріплення вироблених умінь. Також важливо звернути увагу учнів на мотивацію вироблення каліграфічного письма в період, коли він вже починає швидше писати, і що закономірно, саме в цей період погіршується його письмо. Тому потреба у каліграфічних хвилинках у 3 класі залишається на кожному уроці. Можливе виключення бути лише на нетрадиційних уроках. Такі уроки найчастіше проводяться на початку вивчення теми, підсумкові уроки (урок-казка, урок-гра, урок прес-конференція, урок-свято) та на контрольних уроках. Ось чому ми рекомендуємо початок навчального року розпочати із письма в косу лінію і відповідно I половину I семестру писати в зошиті в косу лінійку. (Але таку роботу слід здійснювати індивідуально, враховуючи індивідуальні можливості учнів певного класу. Якщо в класі є учні, що вже перейшли на письмо в зошитах у широку лінію, то слід таке письмо продовжити і на початку 3-го класу.) У підручнику для 3-го класу розроблено відповідну систему вправ, спрямовану на засвоєння каліграфічного написання букв, правильного їх сполучення у межах слова та на розвиток писемного мовлення. Тому каліграфічні вправи подано так, щоб учні обводили написане у широких рядках і поступово переходили всі разом на письмо в зошитах у широку лінію: *Потренуйся у безвідривному написанні буквосполучень. Напиши каліграфічно слово, використовуючи безвідривне з'єднання літер. Знайди в словах буквосполучення з безвідривним з'єднанням. Пропиши їх.*

Якщо в класі є учні з проблемою у каліграфічному письмі, то можна їм давати індивідуальне завдання: попрацювати над власними недоліками з каліграфії. Перехід на широку лінійку слід здійснювати індивідуально. Учні, які мають добре каліграфічне письмо, можуть з перших днів розпочати письмо в широку лінійку, попередньо познайомивши їх з особливостями такого письма. Інші учні ще деякий час можуть продовжити писати в косу лінійку і лише з покращенням каліграфічного письма переходять до іншого виду зошита.

Звертаємо увагу вчителів також на те, що каліграфічні вправи вміщують завдання мотиваційного та актуалізаційного змісту: *Які правила правопису «сховалися» серед цих буквосполучень? Утвори і запиши до нього слова-родичі. Добери і запиши до нього слова-синоніми. Виділи орфограму. Познач однакову частинку в цих словах. До якої частини мови належить кожне з цих слів?* тощо. Виконання таких завдань допомогатимуть вчителю здійснювати перехід від одного етапу уроку до іншого, а подана інформація ширше розкриватиме тему уроку.

Під час вивчення теми «Повторення вивченого в 2 класі» важливо повторити теоретичний матеріал, звернути увагу на основні його моменти. Цікавою формою повторення може стати переказування чи інсценізація змісту казок за 2 клас, з виділенням основного, що потрібно знати напам'ять, організація й презентація творчих робіт, виконаних у 2-му класі. Можна порекомендувати учням виконати новий малюнок до казки, придумавши цікаву історію про її героїв.

Якщо в 2 класі під час вивчення теми «Словникові слова» не до всіх слів малювалися малюнки, то в 3 класі варто зупинитися на цих словах, виконати малюнки, можливо провести цю роботу на уроках малювання (інтегрований урок). До придумування малюнків слід підійти творчо. Нехай кожен учень малює такий малюнок, який він сам відчуває, «бачить» заховану таємницю частини слова, яку потрібно запам'ятати. Обов'язково слід вислухати пояснення зображення даного слова в малюнку із вказуванням того «секрету», де знаходиться необхідна частина запам'ятовування слова.

Можна цю роботу поділити на наступні уроки по 1-2 слова, пояснюючи їх написання, з коментуванням підібраного малюнка. Надалі робота із словниковими словами буде виконуватись під час вивчення інших тем, де вони органічно будуть вплітатися, пов'язуватись з новим матеріалом.

Кількість вправ у підручнику не повинна зосереджувати увагу вчителя на обов'язковому їх виконанні. Потрібно пам'ятати про принцип технології «Росток» мінімаксу й підходити до цього питання творчо: робити ті вправи, які для конкретного класу будуть найефективнішими. Інші вправи можна порекомендувати учням опрацювати самостійно, а потім обов'язково поцікавитись їх особливістю, їх метою наявності в підручнику.

Підсумковий урок повинен стати перевіркою вироблених умінь і навичок за 2 клас. Разом з тим, учитель може побачити загальну картину цих умінь і навичок, які потрібно врахувати під час вивчення наступних тем, щоб певні недоліки виправити. Тому можуть бути ситуації, коли учням будуть повторно даватись вправи для їх самостійного опрацювання, з метою доопрацювання, осмислення уже знайомого матеріалу.

Щодо роботи над казками, то повторення їх основного матеріалу можна організувати у вигляді конкурсу в інсценізуванні чи розповіді казок, які найбільше подобаються. Цікавою може бути робота по організації конкурсу на кращий малюнок до казок. Оцінювати учнів у роботі над малюнками можна й на уроці малювання.

З метою вироблення мотивації до писемного мовлення, удосконалення грамотного письма, розвитку мовлення тощо у 3-му класі продовжується письмо в «Щоденниках вражень». Учні продовжуватимуть роботу по виробленню уміння висловлюватися на певну тему у писемній формі - письмо в окремих зошитах, які не перевіряються та не оцінюються учителем. У разі залишеного вільного місця у зошитах з 2-го класу, учні можуть продовжити письмо в 3-му класі.

Теми для писемного висловлювання думок учнями пропонуються у підручниках різноманітні, пов'язані з темою конкретного уроку. Але вони не є обов'язковими до їх дотримання, так як життєві ситуації у класі можуть внести певні корективи.

Разом з тим, за згодою учнів, учитель має можливість за короткий час дізнатися про думки усіх учнів на певну тему, адже їхні записники чи окремі зошити в широку лінію зберігаються у класі. Також вчитель має можливість отримувати зворотну інформацію про рівень учнівської грамотності та уміння висловлювати і правильно оформляти думки на письмі. У 2-му класі з цією метою давалися рядки, де учні записували слова, які викликали труднощі у написанні. У 3-му класі учні з цією метою вже повинні самостійно користуватися орфографічними словниками для розв'язання орфографічної проблеми або самостійно записати слова в робочий зошит для подальшої роботи над ними. Такий вид роботи є показником сформованості в молодших школярів орфографічної грамотності та розвинутої писемного мовлення конкретно кожного учня або уміння вирішувати проблеми в грамотному написанні слів, словосполучень. Ось чому здається на перший погляд простий вид роботи, але якому варто виділяти на уроці час.

ЧАСТИНА II

Тема. Слово – основна одиниця мови

Загальний мовленнєвий розвиток школяра початкової школи значною мірою залежатиме від того, як йому буде прищеплено інтерес до рідного слова, бажання постійно пізнавати в рідній мові щось нове, «відкрити» для себе маленькі таємниці мовної глибини. Ось чому особливого значення надано в підручнику **слову**: його значенням, походженню, способу творення, відношенню до певної групи. Завданням *нової теми* «Слово – одиниця мови» є: допомога учням в осмисленому розумінні того, що є основою, одиницею побудови нашого мовлення і як цією одиницею правильно користуватись для досконалого мовлення. Ось чому учням корисно й цікаво дізнатися про історію виникнення і розвитку слів. У цій роботі дуже допоможе робота з **етимологічним словником**.

Розкриваючи пряме значення слова, учні повинні знати необхідність чіткого розуміння його значення, щоб правильно використати це слово в тій чи іншій мовній ситуації. Без **тлумачного словника** у цій роботі просто не обійтись. Це можуть бути будь-які тлумачні словники для учнів молодшого чи середнього віку (для 1-2 класів – для маленьких, 3-4 класів – можуть підійти і для середнього віку).

Казки при вивченні теоретичного матеріалу про слово не є розважальним елементом уроку, вони є повноцінним способом навчання. У запам'ятовуванні теоретичного матеріалу використовується **ейдетичний метод**: запам'ятовування проходить шляхом створення образів для теоретичного матеріалу як словесних, так і малюнкових. Теоретичний матеріал ніби оживає у формі казкових героїв, а учні умовно є учасниками певних казкових подій.

Як вже відзначалося у програмі, враховуючи вікові особливості третьокласників, їм вже надається можливість вносити свої думки, ідеї в зміст казок; доповнювати зміст казок відповідно цього теоретичного матеріалу; створювати власні казки за аналогією. Так, розпочинаючи вивчати нову тему про **слово**, нехай учні пофантазують, придумують продовження казки, яку їм запропонувала казкова героїня Сова. Не потрібно боятись, що учням важко щось невідоме придумати. Якщо і навіть на перший погляд вийде «нісенітниця», то тільки у творенні, фантазуванні учні розвиваються і разом з тим у них поглиблюється бажання зрозуміти, запам'ятати даний матеріал. Відомо: все починається з малого і простого. Тому такому виду роботи потрібно приділяти серйозну увагу. Від такої роботи на уроках самі уроки мови стануть лише цікавішими (не забуваймося – більшість учнів вибирають не уроки мови улюбленими). Кожний раз, вивчаючи поступово теоретичний матеріал про слово, потрібно повертатись до малюнків, складених казок, щоб пригадати вивчений матеріал, повторити, відкрити для себе щось ще не зовсім зрозуміле, а можливо - відкрити щось зовсім нове, на що раніше не звертали уваги. Це може бути переказування власної казки з демонстрацією малюнка, або й інсценізуванням змісту казки. Після вивчення цієї теми можна організувати конкурс на кращу складену казку чи кращий малюнок до казки.

Опановуючи цю тему у практичному виконанні спеціально підібраних вправ, школярі вчать осмислювати зміст слів, добирати до них близькі та протилежні за значенням, проводити спостереження за словами, вжитими у прямому та переносному значенні, за випадками багатозначності слова, розрізняти слова однакові за звучанням, але різні за значенням. Виконуючи будь-яку роботу над словом, потрібно показати його значення і роль, тобто ввести ці слова в речення.

Повторюючи і закріплюючи знання про синоніми та антоніми, а потім удосконалюючи їх, учні повинні вміти користуватися відповідними словниками: синонімів, антонімів, етимологічними та тлумачними.

У 3-му класі приділяється велика робота зі словами. Крім вивчення тем про слова та їх творення, учні не лише на уроках української мови, а й літературного читання спочатку звертають увагу на привабливі й маловідомі для себе слова: аналізують їх лексичне значення та роль у конкретній мовленнєвій ситуації, а потім вже записують у спеціально відведеному зошиті. Якщо такий зошит учні вели у 2-му класі, то у 3-му класі варто роботу зі словами продовжувати. В іншому випадку потрібно завести зошит, у якому буде продовжуватися робота і назвати його можна «Словникова палітра». Час від часу варто звертатися до таких зошитів і повторно вписувати із нього слова, складати з ними речення.

Тема. Словотворення. Будова слова

Вивчення даної теми відкриває широкі можливості для систематичної роботи над словом. Воно проходить від ознайомлення про твірні слова і їх значення у словотворенні, згодом отримують знання про структуру слова та усвідомлюють функції його значущих частин. Головне завдання теми не просто познайомити із будовою слова і на механічному рівні оперувати цими частинами до поданих слів, а дати можливість учням усвідомлення сутті морфологічного способу словотвору та свідомо засвоїти будову слова. Такий підхід до вивчення теми сприяє розвитку мовного чуття дітей, збагатить процес поповнення їх словника, позитивно впливатиме на формування у молодших школярів словотворчих умінь і навичок. Учні краще зрозуміють значення та походження слів, що в

свою чергу сприяє збагаченню учнівської лексики та закріпленню правописних навичок, допоможе свідомо користуватися словотворчими засобами рідної мови в усному і писемному мовленні.

Завдання вивчення теми:

1. Оволодіння одним із важливих засобів розкриття лексичного значення слова.
2. Оволодіння на практичному рівні елементарними знаннями морфемного способу словотворення (без уживання термінів) як джерела поповнення мови новими словами.
3. Засвоєння понять: основа, закінчення, корінь, суфікс, префікс та усвідомлення їхньої ролі.
4. Формування орфографічних навичок.
5. Розвиток розумових здібностей.

Особливістю даної програми є продовження вивчення теоретичного матеріалу, як і в 2 класі, дедуктивним способом. Тому спочатку учні отримують загальне поняття про частини слова в казковій формі, а далі вже йде поступове оволодіння теоретичним матеріалом у практичній роботі з словом над кожною окремою значущою частиною слова. Так спочатку йде вивчення і вироблення умінь знаходити закінчення, потім основу слова, а в ній – корінь. Після перших вправ у роботі з цим двома частинами слова, школярі приступають до виконання вправ над конструювання слів з вивченими морфемами. Це сприяє більш глибокому й міцному засвоєнню третьокласниками понять «словозміна» і «словотворення».

Під час вивчення теми передбачається систематична й системна робота над лексичним значенням слів, доречністю їх використання в усному і писемному мовленні.

Вивчення теми «Будова слова» має важливе значення в лінгвістичному і мовленнєвому розвитку дітей. Відомий психолог С.Ф. Жуйков писав, що в цій темі «схрещуються фонетика, морфологія й орфографія».

Підтвердженням цього можуть бути запропоновані вправи, які здатні розкривати можливості для постійного розширення й уточнення словника учнів, оволодіння ними одним зі способів розкриття лексичного значення слів, а саме словотворення – це джерело поповнення мови новими словами. Виконуючи таку велику роботу зі словами в учнів формуються орфографічні навички.

Разом з тим ця тема нова і складна для третьокласників, тому що вони часто не замислюються над лексичним значенням слова (вода-водити); вважають спільнокореновими слова такі, які мають подібне значення (парк-сад); не враховують того, що у коренях слів можливе чергування голосних і приголосних (пекти-піч); не розрізняють спільнокоренових слів і форм того самого слова (учитель, учителі); з'єднують корінь із префіксом (заснути-сон, сонний, снитися, а не засипати-засинати-заснути) або інші морфемні; визначають закінчення в невідмінюваних словах (весело, метро) тощо.

Виходячи з цього, у підручнику вся робота спрямована на розв'язання саме цих проблем у роботі зі словами. Тому вивчення теми «Будова слова» відкриває широкі можливості для більш глибокої та системної роботи над словом. Головне завдання теми не просто познайомити учнів із будовою слова і на механічному рівні визначати частини слів, а дати можливість учням усвідомлення суті морфологічного способу словотвору та свідомо засвоїти будову слова. Такий підхід до вивчення теми сприяє розвитку мовного чуття дітей, збагатить процес поповнення їх словника, позитивно впливатиме на формування у молодших школярів словотворчих умінь і навичок. Учні краще зрозуміють значення та походження слів, що в свою чергу сприяє збагаченню учнівської лексики та закріпленню правописних навичок, допоможе учням свідомо користуватися словотворчими засобами рідної мови в усному і писемному мовленні.

Враховуючи складність теми, завдання підібрані так, щоб зацікавити учнів у необхідності вивчення мови, розширенні й поповненні їх словникового запасу. Тому в підручнику подано казкові

історії словотворення, щоб учні умовно «прив'язали» теоретичний матеріал до певних образів, умовно «оживили» його, ніби «ввійшли» в нього, а це і є ті методи ейдетики, які допоможуть краще запам'ятати теоретичний матеріал, умовно «погратись» з ним, краще уявити, а значить і запам'ятати.

Особливість підручника полягає в тому, що уроки побудовані у зацікавленні учнів в необхідності дослідження слів. Тому в підручнику рекомендується самостійне складання казок, а якщо в класі учні більше люблять придумувати історії, то цей вид роботи можна замінити придумуванням історій. Головне, щоб учні умовно «прив'язали» теоретичний матеріал до певних образів, умовно «оживили» його, ніби «ввійшли» в нього – це і є ті методи ейдетики, які допоможуть краще запам'ятати теоретичний матеріал, умовно «подружитись», «погратись» з ним. Якщо учні вперше виконують таку творчу роботу, то потрібно використати готові казки з підручника, а в подальшій роботі залучати до творчого сприйняття й засвоєння програмового матеріалу. Цікавою формою роботи з поданою казкою може стати зміна змісту казки, продовження її історії.

Наступним етапом у засвоєнні теми є ознайомлення з поняттям як похідне слово і широке застосування морфемного конструювання як одного з найефективніших засобів формування умінь учнів аналізувати структуру похідного слова. Уміння конструювати слова з морфем ґрунтується на міцному засвоєнні учнями ознак кожної значущої частини слова.

Види завдань на конструювання слів з морфем поступово ускладнюються при вивченні префікса і суфікса, але внаслідок **систематичного словотворчого конструювання** у школярів формується уміння швидко орієнтуватися в структурі слова. Так при виконанні словотворчих вправ третьокласники дізнаються про багатозначність морфем: префікс *за-* може вказувати як на початок дії (заговорити), так і на її завершеність (заклеїти); вживання префіксальних слів збагачує мовлення учнів рядами близьких за значенням слів (бездошове – засушливе літо); роль префіксів у творенні слів-антонімів (виходить-заходить). Учні усвідомлюють суттєві ознаки префіксів і суфіксів, їхня пам'ять збагачується значною кількістю морфем української мови, виховується загострена увага до значення кожної частини слова. Головну увагу в ході виконання таких завдань доцільно спрямовувати на усвідомлення учнями смислової залежності спільнокореневих слів, розуміння відтінків значення похідного слова та його морфем. Важливо на даному етапі активізувати пізнавальні можливості учнів під час виконання конструювання слів, пов'язувати з різноманітними видами роботи на уроці, особливо словотворчої.

Особливої уваги потребує вивчення ненаголошених голосних у корені слів, які перевіряються і не перевіряються наголосом. Для першої групи слів підібрано велику кількість вправ, щоб учні змогли практично повправлятися добирати перевірні слова.

З другою групою слів, словниковими словами, учні вже мають практичні навички у їх запам'ятовуванні через малювання асоціативних малюнків. Робота над запам'ятовуванням таких слів не може завершитися двома уроками. Тому вчитель надалі дає учням певний час і певну групу слів для самостійного запам'ятовування, виконання малюнків до них, а через певний час проводить перевірку виконаних робіт та словникові диктанти. До придумування малюнків учнями слід підійти дуже індивідуально. Нехай кожен учень малює такий малюнок, який він сам відчуває, «бачить» заховану букву, яку потрібно запам'ятати. Обов'язково слід вислухати пояснення зображення даного слова в малюнку із вказуванням того «секрету», де знаходиться необхідна буква.

З пропедевтичною метою подаємо тему «Вимова і правопис слів із дзвінками й глухими приголосними звуками», яка у підручнику позначена зірочкою(*). У програмі дана тема не записана, але слова з такими орфограмами досить часто зустрічають у мовленні. Тому з даною темою пропонуємо учнів все ж таки познайомити. З такою ж метою пропонуємо розглянути правопис слів з префіксами *при-*, *пре-*, *прі-*, які також доводиться учням використовувати в мовленні.

Ознайомивши учнів з правописом таких слів, ми закладемо основу для подальшої повноцінної роботи над удосконаленням грамотного письма третьокласників, хоча цей матеріал не є обов'язковим для вивчення.

Методичні рекомендації для роботи з підручником на II семестр (III частина)

Реформування загальної середньої освіти передбачає модернізацію змісту освіти, що має ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, а саме головне – орієнтуватися на здобуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Творчим завданням являються ті, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами пошукової й дослідницької діяльності, з елементами творчості).

Діяльнісний підхід, який покликаний змістити акценти в освіті на активну діяльність, – є цілеспрямованою системою націленою на результат, який може бути досягнутий тільки в тому випадку, коли буде зворотній зв'язок. Тому при вивченні української мови перевага надається практичним роботам, дослідженням, спостереженням над мовними об'єктами, мовному моделюванню й прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, а також практичній діяльності у створенні творів.

Важливе значення у формуванні особистісного ставлення до вивчення української мови належить практико-орієнтованим проектам, які передбачають вивчення мовних законів, проблем, пов'язаних з мовною ситуацією, формують в учнів емоційно-ціннісне ставлення до мови.

Реалізуючи інформаційні проекти – розповіді в різноманітній формі – усній, письмовій, вокальній пісні, підготовці презентаційних матеріалів тощо, у школярів формують способи самоорганізації навчальної діяльності, вміння працювати з інформацією (пошук необхідної інформації в довідкових виданнях, в тому числі на електронних носіях, у мережі Internet), комунікативні та комунікаційні уміння й навички.

Рекомендовано залучати учнів і до участі у творчих проектах, що створює умови для розвитку потенціалу молодших школярів. Кінцевим продуктом творчого проекту можуть бути малюнок, журнал, альманах, газета, плакат, збірка, колективний колаж, відеофільм, свято, вистава, інсценізація тощо.

Проектну діяльність необхідно спрямовувати не стільки на поглиблення знань учнів з певного питання, скільки на набуття досвіду самостійного виконання завдань, уміння формулювати задачі й ставити запитання, працювати в команді, знаходити нестандартні й оригінальні вирішення проблеми, розкрити свій індивідуальний потенціал, проявити творчість.

Значну увагу варто приділяти дослідницькому методу навчання, який передбачає організацію процесу отримання нових знань. Принципова відмінність дослідження від проектування полягає в тому, що дослідження не передбачає створення будь-якого заздалегідь планованого об'єкта. Дослідження – це процес пошуку невідомого, нових знань, а проектування – вирішення певного, чітко усвідомленого завдання. Уміння проводити самостійні дослідження, осягнення істини легко прищеплюються і переносяться в подальшому на всі види діяльності, якщо вчитель створює для цього необхідні умови.

Тема. Частина мови

Вивчення теми «Частина мови», як й інші вивчені теми про слово, мотивуватиме учнівську навчальну діяльність правильно користуватись словом для свого досконалого мовлення. Адже загальний мовленнєвий розвиток особистості значною мірою залежатиме від того, як уже саме в молодшому шкільному віці буде прищеплено дітям інтерес до рідного **слова**, увага до нього, уміння правильно користуватись словом; як сформоване бажання пізнавати в рідній мові нові слова, «відкривати» для себе маленькі таємниці мовної глибини. Дана тема є ще однією важливою темою для формування багатства словникового запасу учнів, виховання **мовного чуття**, смак до художнього слова. Тому вся творча учнівська діяльність зі словами продовжує використовуватися в класі: словникова галявина, мовна галявина (місце для розміщення дитячих творчих робіт) тощо.

Основні завдання цієї теми полягають у тому, щоб учні зрозуміли роль частин мови в мовленні, шляхи їх творення та правильне використання. Учні повинні не просто вивчити основні теоретичні

аспекти кожної частини мови, а й зрозуміти необхідність цих знань про частини мови й правильне використання їх у мовленні. Завдання в підручнику побудовані на основі діяльнісного методу, коли учні включені практично в навчально-пізнавальну діяльність:

- **актуалізація знань** учнів з метою на його основі вивчити новий матеріал;
- створення для учнів певної мовної ситуації, коли вони **фіксують наявність** тієї чи іншої властивості частини мови (наприклад, змінювання дієслів за часами);
- **самостійно досліджують** цю властивість шляхом розв'язання проблемної ситуації через виконання вправи в підручнику (ознайомлення із казковою мовною ситуацією, розфарбовування, підкреслення, з'єднання стрілочками);
- **встановлюють сутність** даної властивості (ознайомлюються з правилами, виконують завдання для первинного осмислення за аналогією, зразком);
- **вивчають і осмислюють** ці правила шляхом виконання різних вправ (колективна й самостійна робота, змагання на якість виконання роботи).

Всі етапи роботи на уроці взаємопов'язані: кожний попередній вид роботи є підґрунтям для наступного, а наступний – впливає з попереднього. Повторення вивченого матеріалу здійснюється не випадково, а в зв'язку з новим матеріалом, вводячи його в систему знань.

Рекомендуємо й надалі проводити підсумок роботи на уроці, використовуючи позначку «Смайлик». Так ми надамо можливість учневі «оглянутись» назад, переглянути виконані вправи та зосередити увагу на матеріалі, який чимось зацікавив, сподобався особисто йому. Потрібно чітко пояснити учням мету такої роботи та спосіб її виконання. Наприклад: «Поділіться враженнями від виконаних вправ. Зробіть червоним олівцем усміхнений смайлик, якщо вам цікаво і легко було працювати на уроці. Синім - певні вправи викликали труднощі, а простим олівцем – якщо було складно працювати. Можна запропонувати іншим кольором намалювати смайлик біля вправи, яку хотілося б ще раз виконати. Так кожен учень спочатку мовчки «висловлюється» про роботу на уроці, а потім вже порівнює свої висновки з висновками однокласників. Можна на цьому етапі виконати завдання для перевірки знань, тобто виконати певну вправу, яка була спеціально залишена на уроці для перевірки рівня засвоєння програмового матеріалу (позначка: *знак запитання, а на ньому шапка «Розумника»*).

Домашнє завдання може даватись як у кінці так і **в процесі уроку**, коротко оглянувши його сутність. Воно повинне обов'язково бути доречним, тобто виконання певної роботи на уроці нехай стане продовженням або аналогічним виконанням вже вдома. Бажано учням давати домашнє завдання творче: намалювати, придумати, завдання, яке потребує роботи зі словниками чи з додатковою літературою. Слабшим учням можна дати завдання, яке не містить логічного навантаження. Тільки учитель може вирішити, врахувавши реальні можливості учнів, ступінь розуміння матеріалу, що вивчається, яке саме домашнє завдання буде корисним та ефективним.

Розпочинаючи роботу з новою частиною підручника з української мови радимо уважно ознайомитися з його першими сторінками, адже умовні позначення, запитання, підібраний вірш і малюнок художника несуть свою цінність.

Перші вправи підручника не викликать труднощі в роботі, так як досвід роботи з попередніми частинами підручника вже склався як у вчителя так і в учнів. Потрібно не забувати, що автори підручника намагались допомогти вчителю виконувати певну виховну мету кожного уроку, пов'язуючи вправи однією темою.

Вивчення теми «Частини мови» починається від узагальненого повторення вивченого в 2-му класі. На допомогу учням приходять малюнково-схематична опора та асоціація теоретичного матеріалу з сюжетом казок. Цей вид роботи можна проводити в різній формі: переказ казок за

малюнком (малюнок може бути той, що підготував учитель і прикріплений на дошці, чи дитячі малюнки на альбомних листках), інсценізація змісту казки

Разом з тим, повторюючи всі вивчені частини мови в 2-му класі та розглядаючи малюнок усіх будиночків, ми пропонуємо учням побачити серед них ще один будинок слів – числівник. Мета поданої вправи на першому уроці зацікавити учнів ще однією частиною мови, яка буде вивчатися в 3-му класі згідно нової програми.

Під час повторення вивчених частин мови учні також пригадують міні-проекти та представляють зроблені роботи у 2-му класі. Представлення може відбуватися протягом вивчення всієї теми. Так під час вивчення іменників, представити виконані роботи в 2 класі лише про іменники. Якщо в 2 класі така проектна робота не виконувалась за браком часу, то варто запропонувати її для виконання в 3 класі, як повторення та узагальнення вивченого.

Завдання в підручнику мають розвивальні можливості, забезпечують вплив на особистість молодшого школяра. Це здійснюється в таких напрямках: **розвиток творчих здібностей, розвиток психічних процесів, формування загально-навчальних умінь і навичок**. У вправах, де учні висловлюють свої думки, потрібно якнайбільше вислухати учнівських міркувань і знайти в них зв'язок із новим матеріалом, який учням доведеться пояснити. Створення складних ситуацій у виконанні вправ, мотивує подальше, глибше вивчення теоретичного матеріалу.

Розвитку творчих здібностей молодших школярів сприяє виконання такої вправи: *склади аналогічну казку до поданої казки ваших ровесників*.

Малюючи малюнок, учні ніби кодують теоретичний матеріал, умовно перетворюючи його в образи. Ця асоціація допоможе учням краще запам'ятати, а потім, за потреби, це малюнково-схематичне кодування «нагадає» необхідну інформацію. Ось чому важливо, щоб кожна дитина самостійно малювала, придумувала, кодувала, тому що це її мисленнева робота.

Розвитку в третьокласників всіх складових **психічного процесу** допомагають вправи творчого характеру: уявлення певної ситуації в діях казкових героїв; введення теоретичного матеріалу в певний сюжет; створення образів у малюнках; запам'ятовування та розповідь матеріалу за складеними образами; виконання завдань, які не мають прямих відповідей, а потребують логічного аналізу поданого матеріалу; порівняння поданої інформації та знаходження зайвого слова чи предмета. Перетворення теоретичного матеріалу в казкові образи підсилює процес його запам'ятовування через виконання малюнка до змісту казки. Ці малюнки не є простою розвагою, а є підсилювачем розумової роботи, так як у цей час учнівська пам'ять активно запам'ятовує теоретичний матеріал.

Важливо відзначити, що при формуванні понять підключаються всі види пам'яті: слухова (слухання казки), образна (теоретичний матеріал вміщується в певних казкових образах), зорова (малюнок), рухова й тактильна (підкреслення, з'єднання лініями, інсценізація казки). Ці малюнки можуть бути цінним малюнковим довідником. Тому корисно зберігати ці малюнки в окремій папці. Таким малюнковим довідником теоретичного матеріалу учні завжди зможуть скористатися як опорою. Разом з тим, цей дитячий продукт є ніби їхнім винаходом відкриття нового матеріалу, а не готовим теоретичним матеріалом, який їм придбали. Він для них є особистісно-цінним продуктом творчої діяльності.

Пропоновані завдання для досліджень і мініпроектів вчитель може давати додому. За наявності часу можна розпочати цю роботу на уроці. Потрібно враховувати рівень підготовки та зацікавленість учнів даною роботою.

Формування **загально-навчальних умінь і навичок**, засвоєння теоретичного матеріалу проходить через виконання спеціально підібраних вправ. На кожному уроці вони подані в такому порядку, щоб учні практично засвоїли теоретичний матеріал. Вчитель, враховуючи можливості учнів, сам може змінити порядок і кількість їх виконання.

Тренувальні вправи в підручнику подаються паралельно з дослідженням нових мовних понять. Такий вид роботи на уроках не втомлює дітей, тому що навчальний матеріал просто розширюється

й форма навчання (ігрова, казкова) сприяє цікавому навчанню. Як відомо, там де цікаве навчання – навчання легке, захоплююче. Таким чином створюється позитивна ситуація, коли дітям із невисоким рівнем підготовки дається можливість «не поспішаючи» відпрацьовувати необхідні навички, а більш підготовленим – постійно отримувати новий матеріал. Отже, для всіх учнів цікаво вчитися: і для сильних, і для слабких. Це є навчання в «зоні найближчого розвитку дитини», тобто на **високому рівні складності**. Дитина з найперших уроків «потрапляє в ситуацію», яка потребує від неї інтелектуальних зусиль, продуктивних дій. Разом з тим, високий рівень подачі матеріалу повинен сполучатися зі створенням у класі атмосфери довіри, доброзичливості, захоплення, що дозволяє посправжньому «розкритися» і повірити в свої сили кожному учневі.

Іменник

Вивчення іменників розпочинається серією вправ для уточнення розуміння значення іменників у порівнянні з іншими частинами мови.

Наступним етапом йде загальне ознайомлення із з основними характеристиками іменників: назва істоти чи неістоти, число, рід, власна чи загальна назва. Здійснюється це за допомогою малюнка. Правило подається лише для загального знайомства, а не для вивчення.

Кожна морфологічна ознака іменника вивчається детально й засвоюється на подальших уроках.

Види вправ підібрані таким чином, що вони становлять єдину систему засвоєння програмового матеріалу. Радимо вчителю перед кожним уроком відстежити мету кожної вправи і тоді вирішувати чи можна її пропускати, чи слід обов'язково опрацьовувати. Слушною є ідея НУШ – виділяти стільки часу для вивчення теми, скільки потребує певний клас, певні учні! Тому календарне планування є лише допоміжним елементом у роботі вчителя, а не обов'язковим зразком для виконання.

Не потрібно боятися в підручнику працювати кольоровими олівцями, гелевими ручками тощо. Це лише сприятиме зосередженню уваги на матеріалі, що вивчається. Доречно інтегрувати уроки української мови з уроками образотворчого мистецтва, (вправа 43) музичного мистецтва (вправи 53, 54), навколишнього світу (вправи 61, 62, 65) тощо. Головне, щоб ці види вправ, інформація, види робіт гармонійно вписувалися в урок.

Прикметник

Мотивацією вивчення прикметника є обговорення його ролі в нашому мовленні та порівняння речень як із прикметниками так і без прикметників. На основі діяльній роботи учні перевіряють себе в розумінні поняття якості прикметників. Працюють з малюнком, дописуючи потрібні прикметники до іменників.

Слід також приділяти належне місце на уроці поданим казкам і власній творчій роботі кожного учня. Ці види роботи вже описувалися в попередніх рекомендаціях до I і II частин підручників. Вони несуть велику цінність для молодших школярів.

Де знаходити час для вислуховування учнів? Рекомендуємо розподіляти виступи учнів на кількох уроках вивчення даної теми. Саме знання можливостей учнів творити, розповідати повинні підказати вчителю, яку «комбінацію» виступів учнів краще поєднати на уроках. Обов'язково у класі знайдуться учні, які довго не наважуватимуться розпочати роботу, і будуть ті, які першими готові представити свою творчість. Такі роботи слід оцінювати лише позитивними відгуками та балами.

Перші спроби аналізувати прикметники на основі порівнянь двох речень повинні показати учням, що вони дуже мало ще знають про прикметники в них повинно виникнути бажання – **«хочу знати»**. Потім, на основі виконання завдання на малюнку, учням надається перша спроба самостійно щось відкрити про іменники, тобто створюється **проблемна ситуація** (можуть бути і відкриття!). Малюнок є опорою, на ньому фіксується теоретичний матеріал *вербально, знаково, схематично*.

Актуалізація опорних знань учнів про іменники, допоможе їм зробити це відкриття. На основі знань про іменники, порівнюючи їх з іменниками, учні пробують передбачити, вгадати, які особливості мають прикметники. Сам процес складання казки здатен «сховати» якісь похибки в думці дитини - це ж казка, можна все придумувати. На цьому етапі не потрібно поспішати, варто

вислухати кілька думок про прикметники. Цікавим завданням може бути - вдома намалювати малюнок до складеної казки.

Першому осмисленню вивченого знову допомагатиме казка. Учні спробують самі встановити, чому прикметники мають такі ж властивості, як іменники. І, як висновок, самі спробують побудувати висловлювання про прикметники. Учні повинні відчутти, що вони «можуть» вивчати прикметники, це зовсім не важко, ще й цікаво! Наше завдання на перших уроках лише показати наявність теоретичного матеріалу, який існує і потрібний у засвоєнні мови. Такий урок можна будувати як *урок-казка*.

Потім йде система уроків по детальному вивченню прикметників: їх зв'язок з іменниками, змінювання за родами й числами, формування усвідомлення необхідності вживання прикметників-синонімів, антонімів та слів з переносним значенням. Засвоєння прикметників проводиться за змістом прочитаних текстів (*знайди прикметники, поясни їх значення*). Дослідження використання письменниками прикметників у творах лише підтвердить думку про необхідність вивчення їх для красивого мовлення.

Значна увага приділяється роботі зі словниками, тому що вона збагачує словниковий запас, прищеплює цікавість до слова, виховує бажання навчитися красиво говорити. Можливість осмислити значення прикметника для побудови зрозумілого, точного, образного висловлювання діти мають в окремій темі: «Дослідження ролі прикметників у текстах». Розкривається це поняття через порівняння тексту-розповіді наукового і тексту-розповіді художнього. Учні повинні дослідити, як за допомогою прикметників у художньому тексті можна по-особливому яскраво, точно висловити думки, уникнути повторів, глибше виявити свої почуття.

Дієслово

Основні завдання цієї теми полягають у тому, щоб учні зрозуміли роль дієслів у мовленні, шляхи їх творення та правильне використання. Учні повинні зрозуміти необхідність знань про дієслова для правильного використання їх у мовленні.

До виконання вправ учителю потрібно підходити творчо. Ніякий підручник не може відчутти робочу атмосферу в класі, рівень засвоєння знань та фактичного вироблення вміння в учнів. Тому вчитель, враховуючи це все, може вибирати вправи на свій розсуд, замінювати в них завдання, але мета їх повинна не змінюватись. Можна надавати можливість учням самостійно виконувати вже раніше виконані вправи, з метою усвідомлення нового матеріалу. Якщо в ході виконання вправ учитель має додаткову інформацію до даної вправи, то він може її усно подати. Учитель повинен чітко усвідомлювати, що всі вправи в підручнику не даються для обов'язкового опрацювання. Їх більша кількість дається вчителю для того, щоб у нього було більше матеріалу для вибору. А ще в підручнику враховуються можливості учнів, яким потрібне поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу.

Так як ця частина мови вивчається останньою в 3 класі, то знання про іменник і прикметник обов'язково повторюються й закріплюються. Якщо вчитель помітив якісь недоліки в знаннях, то можна для домашнього завдання запропонувати учневі виконати певну вправу із теми самостійно.

Через обмеження кількості сторінок у підручнику, для вивчення теми «Числівник» відведено лише одна година. Тому додаткова увага правильному написанню числівників буде приділена в 4-й частині підручника.

IV частина

У статті 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти (соціалізація особистості, здатної до життя в суспільстві), яка має прямий вплив на основні завдання вивчення української мови. Так після представлення мови як цілісної системи від одиниці мовлення (звуки, слово) учні підготовлені вже до усвідомленого розуміння щодо висловлювання закінчені думки, тобто вивчати теми «Речення» і «Текст». У ході їх вивчення цілеспрямовано формується

ключова компетентність - здатність грамотно спілкуватися рідною мовою. Вивчений теоретичний матеріал у попередніх частинах та набуті конкретні мовні уміння дадуть можливість учням швидше правильно й усвідомлено будувати речення й тексти.

На даному етапі роботи з підручниками вчитель, отримавши ряд методичних рекомендацій, уже є освіченим у розумінні методично правильного застосування діяльнісного підходу до вивчення української. Тому усвідомлено буде надавати перевагу в 4-й частині дослідженням, спостереженням над мовними об'єктами, мовному моделюванню й прогнозуванню, вирішенню ситуативних завдань, проектним роботам, а також практичній діяльності в написання творів.

Тема. Речення

Розпочинаючи роботу над 4-ю частиною підручника, вчителю рекомендуємо звернути увагу на значення умовних позначень. У них закладений спосіб виконання вправи, який пропонується вчителю для досягнення ефективності виконання вправи. Так, наприклад, інформацію біля позначки «Вчитель з указкою» варто обвести кольоровими олівцями, як і слова, словосполучення, які потрібно правильно говорити. Виконання вправи в групах або парах з відповідною позначкою рекомендовано дотримуватися, так як даний спосіб роботи буде ефективнішим саме для підібраної вправи. Разом з тим вчитель може самостійно приймати рішення щодо виконання завдань у групах.. Головне, щоб у цьому виді діяльності була ефективною саме командна робота.

Мотивуючими щодо вивчення четвертої частини підручника є запитання, вірші, вислови про мову відомих людей. Їх варто прочитати та надати можливість учням висловити власні думки.

Також хочемо звернути увагу на те, що порядок виконання вправ під час вивчення теми продуманий відповідно структури уроку, тому рекомендуємо дотримуватися поданого порядку виконання вправ. Щодо кількості їх виконання, то нагадаємо про дотримання принципу мінімаксу (рівень активності учнів, їх підготовленості визначає об'єм виконаної роботи).

Вивчення теми «Речення» розпочинається із повторення вивченого в попередніх класах. Тому актуалізацією вивчення даної теми є виконання вправ:

- повтори зміст казки з 2 класу (4 частина) «Галявина речень» та візьми участь у її переказі або інсценізації;
- поділися враженнями від складеної в 2-му класі «Карті речень»;
- поділися враженнями від власного малюнка про утворення речень тощо.

Якщо вже склалась ситуація, що в 2-му класі, із-за певних причин, вправи не виконувались, то, як показала практика, їх можна успішно виконати в 3-му класі.

Застосування інтегративно-діяльнісного підходу до вивчення української мови в 4-й частині підручника пояснює наявність вправ, які можна інтегрувати з іншими уроками:

- вправа 14: візьми участь у конкурсі декламування віршів (з літературним читанням);
- вправа 18: візьміть участь у переказі або в інсценізації казки «Дружна галявина» за створеним власним малюнком. (з літературним читанням, образотворчим мистецтвом);
- вправа 35: що нового ти дізнався/лася про спів пташок? Про що вже знав/ла? (з навколишнім світом чи музичним мистецтвом);
- вправи 62, 122 : заспівай пісню Анжели Побужанської «Кольорова планета», послухай і заспівай пісню про писанку (з музичним мистецтвом);
- вправа 117-118: розмалуй крапанку, дряпанку, писанку та створи власний орнамент для писанки (з образотворчим мистецтвом або з трудовим навчанням) тощо.

Рекомендуємо створення схем речень розглядати з учнями як проблемну ситуацію. Від рівня підготовленості учнів залежить чи обов'язково її виконувати на першому уроці повністю. Так можна спочатку заповнювати схему простим олівцем, на наступних уроках – повертатися до її обговорення, а по завершенню теми – оглянути кінцевий результат схеми й заповнити її кольоровими олівцями.

Наприклад, до виконання вправи 16 (варто привернути увагу учнів, що стрілочки йдуть як до всього речення так і до окремих слів: граматична основа – підмет, присудок та другорядні члени речення) можна підійти по-різному:

для створення проблемної ситуації, запропонувавши учням самостійно виконати роботу. І саме брак знань мотивуватиме їх до вивчення теми «Речення» («Ще не все ми знаємо про речення.»). З цією метою варто залишити виконання вправи й повернутися до її виконання після ознайомлення із змістом казки. На наступних уроках йде осмислення цих мовних знань та вироблення певних умінь;

якщо учні не матимуть проблеми у її правильному виконанні, то варто підтвердити їхні знання відповідною інформацією у змісті казки, підкресливши її. На наступних уроках з таким класом варто закріплювати знання про речення, виконуючи більш складніші, творчі завдання з підручників;

можна взагалі не розпочинати виконувати вправу, а лише поставити мету перед учнями: «Ось перед нами речення і наше завдання дізнатися про його ознаки та навчитися давати йому характеристику».

Але це лише рекомендації, вчитель повинен враховувати рівень вироблених знань та умінь про речення в учнів конкретного класу щодо виконання таких вправ.

У 4-ій частині підручника продовжуються подаватися лінгвістичні (дидактичні) казки не лише з метою зацікавленості вивчення української мови, але й як теоретичний носій програмового матеріалу. Методика роботи над казкою вже не раз описувалася в методичних рекомендаціях, тому вчитель повинен методично правильно з нею працювати. Виконання малюнків до кожної казки можна розпочинати і поступово виконувати, не вимагати обов'язкове виконання їх до наступного уроку. Варто на кожному наступному уроці надавати можливість кільком учням представляти свою творчу роботу (сама діяльність малювання не оцінюється, важливо фіксувати правильність записаного теоретичного матеріалу). Якщо прослідкувати системність вправ, то можна помітити, що наступні вправи будуть звертатися ще не раз до змісту лінгвістичної казки: *«Знайдіть і зачитайте в казці «Дружна галявина» інформацію, яка розповідає про такі речення.»*

До виконання вправи 81 щодо створення інтелект-карти вчителю варто підготуватися: самому створити зразок такої карти, щоб продумати можливу допомогу учням, враховуючи їх рівень знань, кращий спосіб узагальнення результатів дитячої творчості на дошці або на паперовому чи на комп'ютерному носіях.

Домашні завдання в основному рекомендуємо вибирати з останніх поданих вправ, але вчитель дуже індивідуально повинен підійти до цього. Адже під час уроку можуть скластися ситуації, коли учні із-за певних обставин не закінчили виконувати вправу, то варто запропонувати виконати вправу вдома. Можливо якась вправа легка для виконання учнів певного класу, то можна запропонувати виконати самостійно, а більш підготовленим учням запропонувати вправу підвищеної складності або з творчим навантаженням. Можна запропонувати учням кілька вправ і нехай вони виберуть одну за вибором, а можливо відкриються на уроці якісь проблеми з раніше вивченого матеріалу, то доцільно дати вправу на повторення з попередніх уроків. Отже, вибираючи вправу для домашнього завдання, вчитель повинен враховувати рівень знань, умінь учнів на даному етапі вивчення теми та якість їх роботи на уроці.

Тема. Текст

Аналогічно подається матеріал до вивчення теми «Текст». Так подана тема розпочинається із повторення вивченого в попередніх класах про тексти. З цією метою розроблено ряд вправ, які варто опрацювати, й можливо усно (Розмісти групи речень так, щоб утворився текст; знайти відсутню частину; добери заголовок до тексту) Якщо учні мають проблеми у відтворенні знань, варто не поспішати, а виділити ще одну годину на повторення вивченого. Слід також надати можливість учням висловити думки під час виконання вправ, наприклад 126: *«Поділися враженнями від позначення на мовній «карті» текстів інформації про типи текстів.»*

Вчителю слід взяти до уваги те, що для осмисленого складання й написання твору, для розкриття його теми на початку уроку подається з цією метою підготовчий матеріал. (Так, наприклад, 127: *«Прочитай вірш. Підкресли названі цінності лісу.»*) Такі завдання здатні допомогти учням уточнити, розширити й узагальнити їх знання про цінність лісу. Саме такий підготовча інформація допоможе учням виконати вправу 120: *«Прочитай заголовок і зачин тексту. Про що в ньому може розповідатися? Підготовка до Великодня Українці готуються до Великодня заздалегідь. • Напиши продовження тексту.»* Якщо можливо інтегрувати цей матеріал з уроками навколишнього світу чи літературного читання або й іншими уроками, то варто з цією інформацією познайомитися на цих уроках, а для написання твору відвести час на уроці української мови.

Кожному типу текстів слід приділити значну увагу й досягати мети у виробленні умінь в їх написанні основною частиною учнів. Корисно пов'язувати написання творів із життєвими ситуаціями, пропонувати учням приймати участь у виставці робіт в класі або в конкурсі якогось видання тощо. Варто всі питання узгоджувати із думкою учнів, стимулювати їх до пропозицій щодо мети написання творів.

Домашніми завданнями таких уроків можуть бути різні завдання, в залежності від того, який об'єм роботи було виконано. Якщо на уроці було завершено написання твору, то можна запропонувати учням виконати аналогічне завдання: написати твір на змінену лише назву твору відповідно теми уроку.

За умови, що тема «Текст» об'ємна за своєю особливістю, то виникає проблема подачі вправ для написання казок. Тому пропонуємо рекомендації для складання казок.

Творча робота у складанні і записуванні казок

Про значення роботи з казками для початкових класів кожен вчитель знає, але не завжди знаходить час у роботі з ними. Роль казок і їх значення у вивченні української мови вже доведена видатними педагогами, науковцями, психологами. Саме тому мета таких уроків полягає у формуванні творчого підходу до складання казок, розвитку фантазії, поряд з традиційним завданням збагачувати словниковий запас, розвивати зв'язне мовлення.

На початку таких уроків учням пропонується в групах поміркувати про значення казок, обговорити їх роль у власному житті.

Складання казок розпочинається у казковій формі: через оголошення конкурсу на кращого казкаря. Результати цього конкурсу можна провести нетрадиційним уроком на класній годині, чи виступити з авторськими казками перед учнями 1-2 класів, які вони вже прочитали. Ідеальним варіантом було б озвучення складених казок у театральній формі (ляльковій чи драматичній). Іншим варіантом надання незвичайності цього завдання може бути підготовка чарівної накидки і шапки чарівника. Ці атрибути казкаря одягає кожен розповідач казок.

Складати казки бажано в групах чи парах. Колективна робота допоможе створити казки змістовніші. Завершенням роботи може бути оформлення складених казок у міні-книжечках. Може бути продовження такої роботи через ведення класного альбому «Наші казки». Адже учні можуть

складати казки на будь-яких уроках, якщо вчитель створить для цього умови і зацікавить учнів такою творчою роботою.

Зразки вправ

1. Змініть зміст казки «Колобок».

Наприклад.

Лежить Колобок на сонечку і так йому тепленько, гарненько. Коли чує, що дід просить бабу принести Колобка з'їсти. Вирішив Колобок зробити для діда щось приємне, а його нехай залишать жити з ними. ....

2. Складіть казку за поданим зачином або кінцівкою.

- Жив собі у лісі Дятлик із сім'єю. І були в нього два синочки. Кожного дня тато вчив їх, як дерева лікувати. Старший синок старанно вчився, а менший все по деревах скакав.

Задумав батько ледаря провчити.....

- .....

З тих пір ластівки весною старанно виліплюють своє гніздечко

3. Придивіться до будь-якої весняної квітки. Складіть про неї казку.

Наприклад, чи не задумувались ви, чому тюльпани бувають різних кольорів?

Як тюльпани стали кольоровими

Росли на клумбі білі тюльпани. Гарні вони були, але мало кого приваблювали. Та ось одного разу прилетіло кілька кольорових метеликів і сіли на білі квіточки. Раптом сталося диво – білі тюльпани стали кольоровими. Сонечко першим помітило цю красу і послало свої золоті промінчики на змінені вже тюльпани. Від цього квіточки засяяли по-особливому.

«Яка краса!»- дивувалися всі навколо й стали придивлятися до незвичайних тюльпанів.

4. Прочитайте казку Василя Сухомлинського й спробуйте внести власні зміни у її зміст.

Фіалка і бджілка

Подружили бджілка і фіалка. Фіалка в полі дивилась на світ своїм радісним фіолетовим оком. А бджілка жила у вулику. Багато разів на день прилітала бджілка до фіалки – брала пилок і нектар. Раділа фіалка своїм друзі.

Та ось прилетіла бджілка, дивиться, а фіалка закрила свою квітку, схилила журливо голівку.

– Чому це ти, фіалко, зажурилася, чому квітку свою закрила? – питає бджілка.

– Ой, лети, бджілко, додому, бо негода наближається. Буде великий дощ.

Прилетіла бджілка додому. І справді, пішов дощ.

У такій мовній діяльності учитель зможе побачити правильне використання слів, їх різноманітність; уміння правильно будувати речення і правильно їх застосовувати для точного, образного висловлення думки, будувати тексти; проконтролювати рівень засвоєння мовних знань. .

Тема «**Повторення вивченого за рік**» проводиться з метою уточнення і закріплення вивченого протягом року за етапами: звуки і букви, значення слово, правопис слів, будова слів, речення, текст. Цю тему слід також спланувати індивідуально для кожного класу, враховуючи вироблені уміння учнів на кінець навчального року та відповідно використовувати певні завдання з різних частин підручника.

Усне повторення теоретичного матеріалу корисно здійснювати за допомогою власних малюнків до складених лінгвістичних казок. Така цікава форма повторення вивченого створить ще раз умови для розвитку зв'язного мовлення, полегшить пригадування теоретичного матеріалу і малюнкові образи ще раз закріпляться у пам'яті учнів. В цей час можна провести конкурси на краще оформлення малюнка, на найоригінальнішу розповідь, найцікавішу власну ідею тощо.

Здійснювати повторення вивченого за рік потрібно проводити продумано, застосовуючи диференційовану форму роботи. Клас можна поділити на групи за схожістю виконуваної роботи і давати можливість учням самостійно виправляти прогалини у знаннях. Можливо комусь потрібно допомогти у повторенні вивченого, вказавши конкретно, який саме матеріал потрібно повторити і закріплювати та надавати необхідну допомогу. Для сильних учнів можна дати можливість працювати самостійно та виконувати складніші завдання: творчу роботу, написання творів тощо.

Останній урок у 3 класі пропонуємо вчителям провести нетрадиційним уроком – урок-гра «Кращий знавець мови». Кожен вчитель, враховуючи інтелектуальний рівень учнів, повинен вибрати форму проведення такого уроку: одночасно з усіма учнями за етапами, з проходженням до кожного наступного етапу лише переможців; поділ класу на команди тощо. Завдання можна сформулювати із найскладніших завдань, які були подані у підручнику.

Інформацію підготували: Кальчук М. І., Карась Н.І.

III. Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови

I СЕМЕСТР (16 тижнів по 3 годин - 48 годин)

Календарне планування здійснюється вчителем/вчителькою на підставі навчальної програми (Освітня програма початкової школи за педагогічною технологією «Росток») у довільній формі. Воно визначає послідовність та тривалість вивчення тем.

Розподіл годин між темами вважається орієнтовним. У разі потреби учитель/ вчителька має право самостійно змінювати обсяг годин у межах вивчення окремих тем та періодично, відповідно поступу учнів, вносити корективи та приймати рішення про розподіл часу на їх вивчення.

Автори підручників пропонують можливий варіант календарного планування із розрахунку 7 годин на тиждень мовно-літературної освітньої галузі (I семестр: 3 год уроки української мови і 4 години – літературного читання (за підручником О.Я. Савченко)); II семестр: 4 год уроків української мови і 3 години – літературного читання(за підручником О.Я. Савченко)). Це пояснюється тим, що змінено порядок вивчення тем та зменшено кількість частин до 4-ох.

У разі прийняття школою іншого плану роботи щодо виділення годин на вивчення мовно-літературної освітньої галузі, учитель/ вчителька самостійно корегують години на вивчення тем.

	I. Мова й мовлення			
1.	Із історії розвитку мови.	1		
2.	Мова - засіб спілкування.	1		
3.	Види мовлення. Вимоги до них.	1		
4.	Культура усного й писемного мовлення.	1		
5.	Українська мова - державна мова України.	1		
6.	Повторення й узагальнення вивченого з теми «Мова й мовлення».	1		
7.	Контрольна робота. Діалог.	1		
	II. Повторення вивченого в 2 класі			
8.	Звуки й букви.	1		
9.	Правопис слів.	1		

10.	Значення слова.	1		
11.	Частини мови.	1		
12.	Речення.	1		
13.	Текст.	1		
14.	Узагальнення вивченого.	1		
15.	Контрольна робота. Диктант	1		
	III. Слово – основна одиниця мови. Значення слова			
16.	Значення слова.	1		
17.	Однозначні й багатозначні слова.	1		
18.	Пряме й переносне значення слів.	1		
19.	Синоніми. Антоніми.	1		
20.	Спостереження за вживанням слів із різним значенням.	1		
21.	Контрольна робота. Списування із завданням.	1		
	IV. Словотворення. Будова слова			
22.	Словотворення.	1		
23.	Спостереження за утворенням споріднених слів.	1		
24-25	Розрізнення споріднених і неспоріднених слів.	2		
26	Будова слова (загальне поняття).	1		
27	Закінчення слова.	1		
28	Основа слова.	1		
29-30	Корінь слова.	2		
31-32	Чергування голосних у корені слова.	2		
33-34	Чергування приголосних у корені слова.	2		
35	Контрольна робота. Диктант.	1		
36-37	Вимова й правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені, що перевіряються наголосом.	2		
38-39	Вимова й правопис ненаголошених [е], [и] в корені слів, що не перевіряються наголосом.	2		
40	Вимова й правопис слів із дзвінками й глухими приголосними звуками*.	1		
41	Префікс - частина слова.	1		
42-43	Правопис слів із префіксами роз-, без-, з-, с-.	2		
44	Правопис слів із префіксами*. (Розрізнення префіксів і прийменників).	1		
45	Суфікс – частина слова.	1		
46	Повторення та закріплення вивченого про будову слова.	1		
47	Перевірка мовних знань і вмінь з теми «Будова слова».	1		
48	Аналіз контрольної роботи. Робота над помилками. Підсумковий урок	1		

Орієнтовне календарно-тематичне планування з української мови
II СЕМЕСТР (18 тижнів по 4 годин - 72 години)

	Тема	Кількість годин		
№	Частини мови			
1-2	Повторення вивченого про частини мови	2		
3-4	Іменник. Загальне значення іменника	2		
5	Власні й загальні іменники	1		
6-7	Поняття про рід іменників	2		
8-9	Рід іменників	2		
10	Поняття про число іменників	1		
11	Змінювання іменників за числами	1		
12-13	Дослідження ролі іменників у реченні	2		
14	Прикметник. Загальне значення прикметника	1		
15	Зв'язок іменників із прикметниками	1		
16	Дослідження змінювання прикметників Змінювання прикметників за числами	1		
17-18	Дослідження змінювання прикметників Змінювання прикметників за родами	2		
19	Різноманітність прикметників	1		
20	Дослідження ролі прикметників у тексті	1		
21	Тематична перевірка знань з теми «Частини мови. Іменник. прикметник»	1		
22	Аналіз контрольної роботи та робота над помилками Повторення та закріплення вивченого матеріалу	1		
23	Дієслово. Загальне значення дієслова	1		
24	Зв'язок дієслів з іменниками	1		
25	Дослідження змінювання дієслів Змінювання дієслів за часами	1		
26	Змінювання дієслів за часами	1		
27	Правопис НЕ з дієсловами	1		
28	Вживання дієслів у мовленні Дієслова-синоніми, антоніми, з прямим і переносним значенням	1		
29	Числівник. Загальне значення числівника	1		
30	Контрольна робота. Тематична перевірка знань з теми «Дієслово. Числівник»	1		
31	Аналіз контрольної роботи та робота над помилками. Повторення та закріплення вивченого матеріалу	1		
	Речення			
32	Повторення вивченого про речення	1		
33	Характеристика речень	1		
34	Основа речення. Непоширені речення. Встановлення зв'язків між головними членами речення	1		
35	Поширені речення. Другорядні члени речення Встановлення зв'язків між головними і другорядними членами речення (виділення словосполучення в групі підмета і групі присудка)	1		
36	Види речень за метою висловлювання. Розділові знаки в кінці речення. Інтонавання речень	1		

37	Види речень за інтонаційним оформленням. Інтонавання речень за вираженням почуттів. Розділові знаки в кінці речення	1		
38	Речення зі звертанням. Інтонавання і записування речень зі звертанням	1		
39	Розділові знаки при звертанні. Побудова і записування вивчених видів речення	1		
40	Контрольна робота. Списування	1		
41	Аналіз контрольної роботи та робота над помилками	1		
	Текст			
41	Повторення вивченого про текст	1		
42	Будова тексту. Роль абзаців	1		
43	Тема і мета тексту. Заголовок. Спостереження за будовою текстів та їх утворення	1		
44	Типи текстів: розповідь, опис, міркування, есе	1		
45	Текст-розповідь. Складання плану тексту	1		
46	Текст-опис. Складання плану тексту	1		
47	Текст-міркування. Складання плану тексту	1		
48	Текст-есе. Характерні ознаки тексту-есе. Зіставлення його з іншими текстами	1		
49	Побудова есе (<i>під керівництвом учителя</i>)	1		
50	Характерні ознаки художніх, науково-популярних та ділових текстів	1		
51-52	Переказ. Особливості написання переказу	2		
53	Контрольна робота. Письмовий переказ	1		
54	Аналіз переказу. Робота над помилками.	1		
55-56	Казка. Особливості написання казки	2		
57-58	Написання твору за аналогією та опорними словами	2		
59-60	Написання твору за поданим планом	2		
61-62	Написання твору за однією поданою складовою частиною	2		
63-64	Написання твору за власним спостереженням	2		
	Повторення вивченого за рік			
65	Повторення вивченого про звуки і букви	1		
66	Повторення вивченого про значення слова	1		
67	Повторення вивченого про правопис слів	±		
68	Повторення вивченого про частини мови	±		
69	Повторення вивченого про речення	±		
70	Контрольна робота. Диктант	1		
71	Аналіз контрольної роботи та робота над помилками	1		
72	Підсумковий урок	1		

Інформацію підготували: Кальчук М. І., Карась Н.І.

IV. Перевірка та оцінювання мовних знань і вмінь

Зведений перелік робіт з підсумкової перевірки, які проводяться в 3-4 класах з української мови

Вид перевірки	3 клас	
	I сем.	II сем.
Читання*	–	–
Списування	1	1
Диктант	2	1
Перевірка мовних знань і вмінь	1	2
Письмовий переказ	–	1
Діалог (усно або письмово)**	1	
Підсумкова контрольна робота/ Державна підсумкова атестація	–	–
Загальна кількість перевірок за семестр	5	5

*у 2-4 класах сформованість читацьких умінь перевіряється на уроках літературного читання;

** форма перевірки діалогу (усно або письмово) – за вибором учителя.

Зведений перелік робіт з підсумкової перевірки, які проводяться в 1-4 класах з мови

Вид перевірки	1 клас		2 клас		3 клас		4 клас	
	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.	I сем.	II сем.
Читання*	–	1	–	–	–	–	–	–
Списування	–	1	1	1	1	1	1	1
Диктант	–	–	2	1	1	2	1	2
Перевірка мовних знань і вмінь	–	–	1	2	1	2	1	2
Письмовий переказ	–	–	–	–	1	–	1	–
Діалог (усно або письмово)**				1	1		1	
Підсумкова контрольна робота/ Державна підсумкова атестація	–	–	–	–	–	–	–	1
Загальна кількість перевірок за семестр	–	2	4	5	5	5	5	6

*у 2-4 класах сформованість читацьких умінь перевіряється на уроках літературного читання;

** форма перевірки діалогу (усно або письмово) – за вибором учителя.